

Ullañataki suma qillqatanaka - 2013 mara -

aimara

¿Yatiyätati aka uraqpachana maya panqarana kimsa metro tupuni utjatapxa?

Uraqpachana maya sinti jach'a panqarana juk'a jakañanita.

Aro gigante sutini mayja k'itha aliwa utji. Sinti jach'a panqaraniwa, ukaxa niya kimsa metro tupuspa ukhamaraki jathipaxa maya chuymani jaqina jathipajamawa (70 kilo). Ukatwa uraqpachana sinti jach'a panqarjama uñt'ataxa.

Uka k'itha alixa khayasa Indonecia suyuna, Sumatra markana jilixa. Yunkapa taypinakana jilaraki, kunatixa junt'u, walja uma, ch'iyara laq'a suma jilañatakixa muniriwa.

Akiri panqaraxa "Jiwata panqara" ukhama yaqha sutimpi uñt'atarakiwa, t'amantata aychjama thujsirítapata. Uka axtaña thujsapawa chhichhirankanaka jawsañataki yanapt'ixa, ukhamata uka alixa miraskakiñapataki.

Aro gigante alixa 40 mara jakawipana kimsa, jani ukaxa pusi kuti panqaririkiwa. Ukhamaraki kimsa uruki panqarapa jakixa.

Lurawinaka

1. Akiri jiskht'awinaku kutt'ayma:

a ¿Qhawqha urukisa aro gigante panqarana jakañapaxa?

ch ¿Kunatsa aro gigante panqararu "Jiwata panqara" ukhama sutimpi uñt'ataxa?

2. Jichhaxa akiri jisk'a wawa Aro gigante panqaraxata kamsisa uka ullma:

Nayataki janjamakiwa "Jiwata panqara" ukhama sutichañaxa askikiti, khititi jani jakañanixi ukarukiwa jiwata satata. Ukata ukiri panqaraxa jakaskiwa.

¿Jumaxa uka jisk'a wawjama amuyarakiktati? ¿Kunatsa?

3. ¿Inka pachata jichhakama qantuta panqaraxa suma munart'atawa uka yatiyätati? Yatxatma, ukata qillqaña pankamaru qillqma. Awki taykamampi, jani ukaxa yaqha jiliri jaqinakampisa yanapt'ayasma.

Suni tuqinxa, Iqiquxa
suma jakaña yanapt'asiri
jisk'a lunqhu jaqiwa.
Akiriwa sarawipaxa.

Japhalla: jani uñjaña ajayu, jinchwisa akatjama kunsu uñstuyiri.

Suraña: phuqhasiñapkama aru churaña.

Suma chuymani Iqiqu

Nayra pachanakana, khaysa suni tuqina, maya munañani ñanqha Awqawa utjiritayna. Jaqinakaruxa jani samart'ayasawa irnaqayiritayna. Khititi jani iwxapa phuqhaña munkäna ukhaxa nina q'urawapampiwa jiwayañkama jasut'jirinaxa. Ayllunakana jaqinakapaxa sinti mulljasitaxapxanawa, ukhamarusa jisk'achawipata qaritäxapxarakinawa.

Jaqinaka maya uruxa mayacht'asisina awqaru katjasina lawanakampi sak'japxatayna. Ukata Awqaxa jiwataru tukutayna, sinti phiñasisina manq'ata jiwaña utjayatayna, ukhamaraki laq'unakampi q'ala yapunaka laq'untayatayna, ukxaruxa wali khununtayatayna. Ukhamäxipana, jaqinakaxa usurxapxanawa, thayana ch'uñjata, manq'atajama jiwaxapxarakina.

Apu Qullana awkixa ukhama jani walt'awinaka uñjasina Iqiquruwa jaqinakaru yanapiñapataki khitanitayna. Iqiquxa aylluta aylluruwa sariritayna, jaqinakaru manq't'ayasina, usutanaka qullt'asina. K'ajiri ch'usapata jiwra, qullaña quranaka apst'asina lakinuqiritayna. Janiwa khitisa jiwra, qulla quranaka jani tukusitapata yatkarakinati.

Ñanqha Awqaxa uka yatisina wali phiñasitayna, ukata Iqiquruwa jiwayaña suräna, jupana t'aqhisiyata jaqinakaru yanapitapata.

Awqaxa maya jallu uru, q'ixu q'ixu taypita, akatjamata uñstanisina Iqiquruwa katthapitayna. Maya wasararu qatatisina janchipa q'ala jik'inuqarakitayna. P'iqipa, amparanakapa, kayunakapa, yaqha janchinakapa suni uraqpachana yaqhachiqa ayllunakaruwa willt'arakinaxa, jani mayampi kutthapiñapataki, Iqiquna japhallanitapxa yatınawa.

Achachilanakaxa Iqiqu janiwa jiwatäkiti sapxiwa.

Jupaxa Wiñaya markana japhallanijama utjaski, sasa. Uka suma markata khitinakati yanapt'awi mayisipxi jupanakaru yanapt'asinkakiwa, ukatwa jaqinakaxa jichha urunakana Iqiquru yupaychasipxixa, kunti jikxatasiña munapxi uka phuqhasiñapataki.

Lurawinaka

1. Amuyu chiqapächi ukhaxa **Ch** qillqma, jani ukaxa **k'** amuyu k'arichi ukhaxa:

Apu Awqaxa jaqinaku yanapt'añapataki lqiqu ru khithanitayna.

Jaquina Awqaru katjasina nuwjapxataynawa.

lqiquxa awqaru t'aqhisiyasina jiwayänawa.

Japhallani lqiquxa t'aqhisiri jaqinaku yanapt'anaxa.

2. Kutt'ayma:

a ¿Kunatsa Apu qullana awkixa lqiqu ru aka uraqiru khithanitayna?

ch ¿Kunatsa ñanqha Awqa lqiqu ru jiwayänaxa?

chh ¿Khithinakasa jaqinakapa aka jawarinxa?

1. -----
2. -----
3. -----

3. Qillqatana lurawinakapa sarawiparujama phuqhachma:

Awqaxa jaqinaku jani samart'ayasa, jasut'jasawa irnaqayiritayna.

Awqaxa manq'ata jiwaña utjayiritayna.

lqiqu t'aqhisiri jaqinaku yanapt'anaxa.

Jichha urunakana lqiquxa Wiñaya markana japhallanijama utjaski sapxiwa.

¿Titiqaqa qutana maya k'ayra lip'ichipa taypita mayaki samsuriki utji uka yatiyätati?

Last'anaqaña: *jamp'atu, k'ayrjama jakawini.*

Millk'i, milk'i: *wawanakasa, jisk'a uywanakasa ñuñusipxi.*

Laq'u: *k'itha uywa sutichaña // jamp'atu laq'u.*

Mayja k'ayra

Last'anaqiri laq'unakaxa achichiru uraqina jakapxi, ukata wawanakapaxa uma manqhana jilsupxaraki. K'ayrampi, jamp'atumpiwa last'anaqiri laq'unakata jilpacha uñt'ataxa. Uka k'itha laq'unaka uraqinkapxi ukhaxa chuymapata samsupxixa, umankapxi ukhaxa lip'ichipa taypitaraki. Ukata maya k'ayra lip'ichi taypita mayaki samsuriki utjixa, “Sinti jach'a k'ayra” ukhama sutimpi uñt'atawa, Titiqaqa qutana jakixa, yaqha k'ayranakata sipana tunka kutiwa tupupaxa.

Sinti jach'a k'ayraxa mayjapuniwa. Last'anaqiri laq'üskasinsa uma manqhanakpuni jakixa. Chuymapaxa jani uraqiru mistxipana janiwa kunatakisa walixiti, llupt'atäkaspara ukhamäxiwa. Ukatwa, lip'ichipa taypita mayaki samsuxa.

Wali amuyañawa wakisi, sinti jach'a k'ayrana utjawipana juk'a samanakiwa utji, ukata sintpacha ch'amawa samsuñapatakixa. Ukhamäkipana, sinti jach'a k'ayrana lip'ichipaxa thantha suk'arata qullxatatajamawa. Uka lip'ichipawa uma walja unxtayi, ukhamata qawayanakapana samana jikiñataki, ukawa chiqana samsuñapataki yanapt'ixa, kunatixa uma manqhana juk'a samanakiwa utjaraki.

Lurawinaka

1. **Kutt'ayma:**
 ¿Kunjamasa last'anaqiri laq'unakana samsuñapaxa?

2. ¿Kunxatsa aka qillqata juk'ampi arsuxa? kutt'ayawimaru akhama chimpumpi ✓
 sich'atma:

Sinti jach'a k'ayrana lip'ichipaxata arsuxa.

Last'anaqiri laq'unakata arsuxa.

Sinti jach'a k'ayrana jakawipxata arsuxa

3. **Jamp'atxata jisk'a qillqata ullma:**

Jamp'atuxa k'ayraru uñtaniwa, jawiranakana ukhamaraki uraqina jakixa. Lip'ichipana samipaxa janq'u uqiwa, atiparaki muqurara, ukhamarusa qhachqha. Sapa muquta milk'i uñtuni uma jalsuyasi, ukaxa jani walt'awinakata jark'aqasiñapatakiwa. Jamp'atuxa chhichhirankanaka, jisk'a ch'iqi ch'iqinaka manq'iriwa. Manq'añapa katjasiñataki laxrapa jach'a jiskhsusixa; ukhamaraki achichi tuqiruxa uraqina jilpacha utji, ukatwa chuymapa taypita samsuxa.

¿Kunanakansa sinti jach'a k'ayrampi, jamp'atumpixa mayjt'apxi?

	Sinti jach'a k'ayra	Jamp'atu
¿Kawkinsa jakixa?	----- -----	----- -----
¿Kunjamasa lip'ichipaxa?	----- -----	----- -----
¿Kawkitsa samsuxa?	----- -----	----- -----

4. **Awkima taykamaru, jani ukaxa yaqha yatiñani jaqirusa jiskht'ama, kunjamasa sinti jach'a k'ayra manq'añaxa, ukhamaraki kuna usunaksa qullixa ukxata. Qillqaña pankamaru qillqma ukata yatiqiri masinakamaru yatt'ayma.**

¿Anataña luraña yatiqaña muntati? Ukhama aka qillqata ullma.

Anataña paracaídas

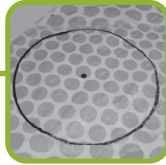
Paracaídas ukaxa maya wiskanakana chinurata siq'a tukuyjamawa, jaqinakaxa awyunata thuqtañataki apnaqapxi. *Paracaidista* jaqixa awyunata thuqti ukhaxa uka tukuyuxa parawjamawa jist'artixa, ukata jaqixa k'achata jani usuchjasisa uraqiru jalaqi.

Jichhaxa, kunjamasa paracaídas anataña luraña uka jasaki yatiqt'ätaxa:

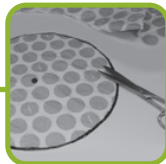
WAKISIRI YÄNAKA

- Maya *plástico* wayaqa.
- Maya kawchu llata.
- Ch'ankha.
- Jaqi t'ixita jani ukaxa jisk'a k'ullu.
- Khuchuña
- Qillqaña.

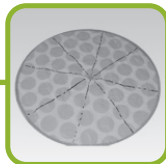
1 *Plástico* pataru llata qhupxatasina maya muyu sich'sma. Ukxaruxa, muyu chika taypiparu maya jisk'a p'yanaka p'yanuqma.

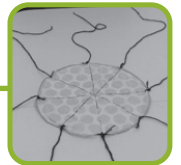
2 Muyu sich'suta khuchsma.

3 Akiri julli uñtasina, muyu kimsaqallquru chikjama, ukata qillqañampi sich'inuqma.

4 Muyuna qawayanaparu sapa sich'i tukusiru p'iyjama, ukata ch'ankhampi chinurma. Ch'ankhanakaxa ukch'akamakiñapawa.

5 Ch'ankhanaka kuchthapma, ukata jaqi t'ixitaru chint'ama. Sapa qawayaru pusi ch'ankha chint'añamaxa, kunjamati jullina uñäsi ukhama.

**¡Jichhaxa paracaídas suma anatañanitawa...!
Alayaru sarasina jaltayma.**

Lurawinaka

1. Aka qillqatarujamaxa, ¿Khitinakasa *paracaídas* apnaqapxixa?

2. ¿Kunatakisa llataxa *paracaídas* anataña luraña wakisi?

3. Akiri qillqanakampi lurawinaka chiqachma *a, ch, chh, ch'*:

Plástico muyu khuchsuta kimsaqallquruwa chikjañaxa.

Plástico wayaqaru maya muyuwa khuchsuñaxa.

Muyu qawayanakaru ch'ankha chint'añataki p'iyararañaxa.

Jaqi t'ixitaru ch'ankhanaka chinurañaxa.

4. "Anataña *paracaídas*" qillqata ullaräwi qhipatxa, kimsa wawanakawa ch'axwaña qalltapxatayna:

Willka

Maya jaqi t'ixitana *paracaídas* anatañapampita yatiyaña munistuxa.

Juan

Kunatakisa *plástico* wayaqaru munasi ukxata yatiyaña munistuxa.

Tomás

Kunjamasa *paracaídas* anataña luraña uka yatichaña munistuxa.

¿Kawkiri wawasa chiqapa arsuxa? ¿Kunatsa?

5. Kunjamakinasa *paracaídas* anatañama alayaru jaltayatata ukxata yatt'ayapxita.

APUNAKANA UYWAPA

Warinakaxa warqa uywanakawa, suni tuqina jakapxi. Atipaxa wila ch'umphiru uñtatawa, kayunakapa ukhamaraki phatankapaxa janq'uwa. Warina t'awrapaxa aka uraqpachana sinti munarkañawa, t'awrapampirakiwa thayata, jalluta jark'aqasixa.

¿Kunjamsa wari jani walt'awinakata jark'aqasixa?

Kunapachati jani walt'awinaka utjatapa amuyi ukhaxa, jañachuwa ch'isiqt'asiwipampi tamaparu p'arxtayi. Warixa kunapachati ñanqha uywanakampi thuqxatatachi ukhaxa nayraqata kayunakapampiwa jark'aqasi, ukhamaraki phusnupampiwa thuskataraki.

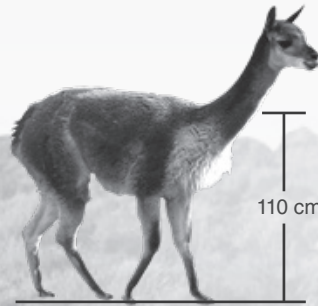
Wawachasiwipa

Warixa kuna pachati wali jalluxa purinti, urpunti ukhawa wawachasixa. Wariqallunakaxa jallu qallta phaxsita niya achuqa phaxsikamawa yuripxi, ukata samipaxa janq'uwa. Sapa uru jilasina jach'a warina samipa katxapxaraki.

Laka ch'akhanakapa

Warina nayraqata laka ch'akhanakapaxa wali ariwa, ukampi pastu suma uraqxata khuchuqixa, jani saphipata jik'susina. Ukhamata pastuxa jilaskakixa, janiwa laq'sa sartaykarakiti.

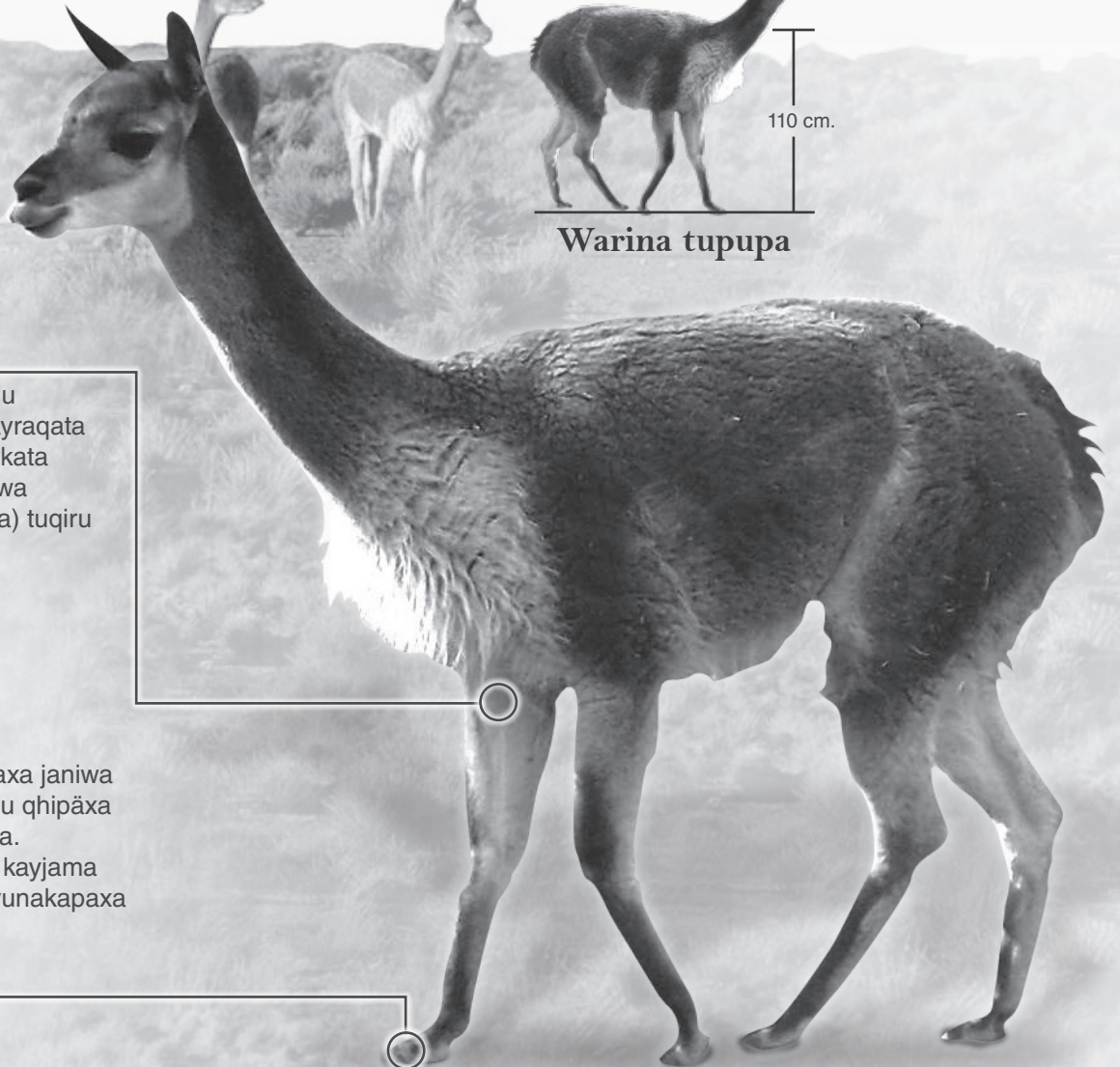
Warina tupupa

Kayunakapa

Warina kayunakapaxa sayt'u ukhamaraki juch'usawa. Nayraqata kayunakapaxa qhipankirinakata sipana jisk'pachakiwa. Ukawa wariruxa iräma, qullu (chaka) tuqiru t'ijtaña yanapt'ixa.

Sillunakapa

Warixa uraqiru takt'asi ukhaxa janiwa laq'a sartaykiti, kunatixa sillu qhipäxa takt'asiñapa suma quñakiwa. Sillunakapaxa janiwa waka kayjama uraqi t'uxintkiti, wakana kayunakapaxa uraqsa mirq'surakiwa.

Lurawinaka

1. Amuyu chiqapächi ukhaxa **Ch** qillqma, jani ukaxa **k'** amuyu k'arichi ukhaxa:

Wari tamana, qalluwa ch'isiqt'apampi p'arxtayi.

Wariqalluna atipa yurki ukhaxa janq'u ch'umphwiwa, phatankapa, kayunakampixa janq'urakiwa.

Warixa ñanqha uywanakata phusnupampi thuskatasina jark'aqasixa.

2. Kutt'ayma:

a ¿Kunatsa warixa pastu saphitpacha jani jik'suxa?

ch ¿Kunanakansa wariru nayraqata kayunakapa yanapt'ixa?

3. Phuqhachma:

¿Kunanakansa akiri uywanaka uraqiru takt'asitapana mayjt'apxixa?

WARI

WAKA

4. Wari chakuxa Inka pachana t'awrapa llawiqañataki lurasipuninawa, ¿Kunjamasa jichha urunakana chakuxa luratäski? Qillqaña pankamaru qillqma, ukata yatiqiri masinakamaru uñt'ayma.

Perú yunka jawiranakana,
supayanakata walja sarawinakawa
utjixa siwa. Akiri sarawi ullma ukata
musparasitawa.

Taykch'i: *warmina chachapana taykapa.*

Ch'umi: *yunka, walja quqani utjäwi.*

Challwa warmi

Huampami yunka aylluna maya warmiwa manq'a phayañataki, yapuru yuka aptiri sariritayna. Wawanakapa taykch'ipawa uywaskanaxa.

Warmi utaparu kutt'anina ukhaxa muspkañarakinawa. Zúngaro sutini challwanaka apanitayna, taykch'ipaxa uka uñjasina warmiru kawkitsa apsunta sasawa jiskht'arakina. Yuxch'apaxa akhama sarakinawa:

Maya challwa katurinakampiwa jikisipxtha, ukata jupanakawa waxt'aniwapxitu, sasa.

Jayachiqana wawanaka anataskiri uñjasina taykch'iparu jiskht'arakinawa:

- ¿Ukaxa wawanakajati?
- Ukhamawa yuxch'ala ¿Turkakipituwa sasktacha?- sasawa taykch'ixa kutt'ayarakina.

Warmixa, manq'aña urasa, Santiku chachaparu Zúngaro challwa t'ixi yukampi waxt'arakina, akhama sasina:

- Juma sapatamakikiwa suma manq'a phayt'arapsmaxa.

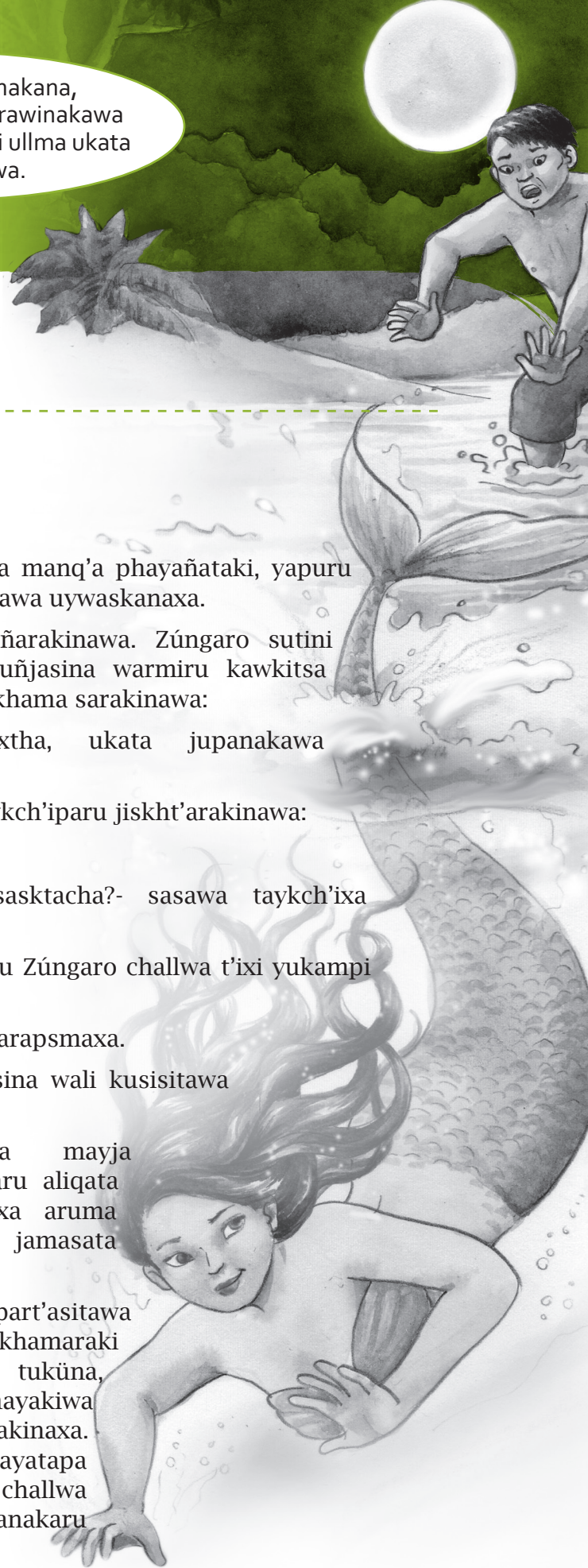
Santikuxa warmipa suma phayt'iritapa uñjasina wali kusionitawa jikxatasina.

Ukhamäkipana, taykch'ixa yuxch'apana mayja sarnaqatapa amuyxarakinawa, ukata yuqaparu aliqata uñch'ukiñamawa sasa iwxt'anaxa. Santikuxa aruma ikitaruwa tuküna, ukata warmiparu utata jamasata mistsuri uñjäna, jawira tuqiruwa sararakina.

Jupaxa warmina qhipapa arktäna, ukata muspart'asitawa jawira manqharu mantiri uñjäna, ukhamaraki kayunakapaxa challwa wich'inkharuwa tuküna, akatjamata tuyuña qalltana. Santikuxa inamayakiwa katthapiña yant'äna, jank'akiwa tuytarakinaxa. Ukhamata Santikuxa *Yara* sutini supayatapa yatxarakina, chikataxa warmi chikataraki challwa ukätapxa, *Yara* challwa warmixa chachanakaru waylluña munirinawa.

Santikuxa yapu tuqiruwa wali mulljata warmiparu thaqtiri saräna. Ukana warmiparu maya quqaru ch'uqkatata katjarakina, manq'ata awtjata, ukhamaraki jani isini.

Santikuxa ukapachata warmiparu suma uñjäna; wawapampi kawki sarañapatakisa khiterinaxa, jani uka jupa kipkawa chikt'ata saririnaxa.

Lurawinaka

1. Amuyu chiqapächi ukhaxa **Ch** qillqma, jani ukaxa **k'** amuyu k'arichi ukhaxa:

Santikuna taykapaxa Zúngaro challwa thixi yukampi phayäna.

Taykch'ixa yuxch'apa utata jamasata mistsuri uñjäna.

Santikuxa warmina kayunakapa challwa wich'inkharu tukutapa uñjäna.

2. Kutt'ayma:

a ¿Kunatsa Santiku warmiparu aliqata uñch'ukinaxa?

ch ¿Kunjamsa Santiku warmiparu yapuna katjasinaxa?

chh ¿Khiti lantisa *Yara* warmi Santikuna utaparu sarataynaxa?

3. Qillqatana lurawinakapa phuqhachma:

Maya warmixa yapuru yuka aptiri phayañataki saratayna.

Santikuru mamapaxa warmipa aliqata uñch'ukiñapa iwxt'ana.

Warmixa jawira manqharuwa mantäna, ukata kayunakapa challwa wich'inkharuwa tukünaxa.

4. Awki taykamaru yaqha supayanakata akatjama jaqiru tukurita jiskht'ama. Ukata yatiqiri masinakamampi walja saräwinaka mathapiyañataki aruskipapxma. Qhiparuxa qillqthapiñataki amtupxma, ukata *Periódico mural* taypita uñt'ayañataki.

¿Yatiyätati Qala Qala
aylluna wari chaku
lurapxatapxa?

Aka Periódico laphina
qillqt'atawa. Ullma,
ukhamaraki jiwrana
wakisiripata qillqt'atawa.

14 | Markana arupa

Taypi sata phaxsina, 2012 marana

JIWRAXA JUTIRI MARANAKANA ASKI MANQ'ÄNIWA

Lima.- Jiwraxa jutiri maranakana Perú suypachana wawanakataki wali aski manq'apäniwa, ukhamata ch'ullqhi, k'umara jilsupxañapataki. Perú suyu p'iqt'irinakaxa jichha urunakana jiwra manq'añatakiwa ch'amanchapxixa, wawanakana tixitaña juk'aptayañataki. Ukhamata, taypi suyunakana manq'ata t'aqhisiri wawanaka suma ch'ullqhi, k'umara jilsupxañapataki. Ukhamaraki, Lima jisk'a markanakapana jiwraxa t'uqinuqayatäniwa, wawanakana, wayna

tawaqunakana manq'añanakapa sumachañataki.

Perú suyuna p'iqt'irinakapa uka amta phuqhañatakixa, jichha marata yapuchirinakaruxa,

suma jiwra jatha churasina yanapt'apxixa, ukhamata khayasa suni thaya tuqinakana jiwraxa walja yapuchapxañapataki. ■

Jiwraxa jutirinakana sinti aski manq'äniwa.

PARADA NAYRA QHATUXA SUMA MUNARAÑA MUYAXANIWA

Lima.- *Parada* sutini qhatuxa Lima markana jach'a qhatupänawa, jichhaxa aljasirinakata jark'aqatäxiwa. Q'alpacha aljasirinakawa yaqha qhatunakaru sarxapxi, chiqana machaqa *Santa Anita* jach'a qhaturuwa jithtayataxapxi.

Maya Lima markana p'iqinchiripa uka *Parada* uraqiruxa suma k'acha

muya yapuchaña qalltasini, ukhamaraki Policía tata mamanakana irnaqaña utapawa lurasini sasawa arst'awayaraki. Uka arsuwi ist'asina markachirinakaxa wali

kusisitawa jikxatasipxaraki, wawanakasa anatt'asipxaniwa, ukhamaraki janiwa lunthatanakasa utjxarakiniti sasa. ■

“CHAKU QALA QALA 2012” SUTICHT’ATA WARI CHAKUXA SUMWA APT’ASIWAYI

Puno.- Wari chaku lurawina niya 2000 warwa mathapiyawapxatayna. Uka “Chaku Qala Qala 2012” sutichata wakiyawixa mayiri uru saraqkipana taypi sata phaxsina, 2012 marana apt’asiwayaraki. Markachirinakaxa 150 kiluta jilpacha wari t’awra llawiqawapxatayna.

Qala Qala aylluna mallkunakapa jichha marana warixa jilpacha mirxatatawa sasa arst’awapxaraki, kunatixa “wari qamayaña kampu” utt’ayawatarakiwa sasina. Uka

mayacht’asiwipampixa wari jamasata katuñasa juk’aptayatawa. Uka kipkaraki, jichha maraxa sumpacha jallusa qarpxatawaraki, ukhamata pastusa jilpachawa warinakana manq’asiñapatakixa utjawaraki, sasa.

Markachirinakaxa t’awra llawiqañña tukt’asina, wari panichawapxarakina. Uriel Lama, Putina markana mallkuparuwa suti tatjama uñtuwapxatayna, jupa tataxa “Chakuxa nayra jakawisawa, wari mirayañatakiwa wakisi. Ukhamäkipana Putina jisk’a suyu

irptirijamaxa yanapt’askakijawa, ukhamata nayra sarawinakasa j a c h ’ a n c h a y a ñ a t a k i , suma wawanakasasa y a t i q a p x a ñ a p a t a k i , jutiri maranakana jani chhaqtañapataki” sasawa arst’awaraki. ■

WATANAY JAWIRA Q’UMACHAÑAXA QALLTASIWIWA

Qusqu.- Pacha q’umachaña p’iqinchirinakaxa “Watanay jawira q’umachañani” ukhama sutichata lurawi qalltawapxi, jani jawiraxa q’añuchasiskakiñapataki.

Jawira lakana, *Qusqu* marka p’iq’t’iripaxa nayriri lurawi t’aqanxa walja waranqa qullqiwa irtatäni sasawa arst’awayi, ukaxa uma ukhamaraki jawira qawayanaka q’umachañatakiniwa, sasa.

Markachirinakaxa *Watanay* jawira q’umachaña qalltapxi.

Watanay jawiraxa qhipa maranakana *Qusqu* markana q’añu puchuyata uma irpjamaxiwa. Ukata, ukiri q’umachaña irnaqawinakampixa

Watanay jawira nayra pachaxa kunjamäkanati ukhama suma q’uma kuttayañatakiwa. ■

Lurawinaka:

1. “Jiwraxa jutiri maranakana aski manq’äniwa” uka yatiyawı ullma, ukata akiri jiskht’awınakaru kutt’ayma:

a ¿kunjamsa Perú suyuna p’ıqt’ırınakapa yapuchırınakaru jıwra yapuchapxañapataki yanapt’askıxa?

ch ¿Kunatakısa Perú suyuna p’ıt’ırınakapa jıwra manq’añxata ch’amanchapxıxa?

2. Jıchhaxa, “Chaku Qala Qala 2012” sutıcht’ata wari chakuxa sumwa apt’asıwayı” uka yatiyawı ullma.

Akiri pusi k’uchınakaru phuqhachma, Qala Qala aylluna kunatsa warınaka jılpaçha mıratayna ukxata:

Mayıri amuyu

Payıri amuyu

3. Akiri jiskht’awınakaru kutt’ayañataki yanapıri yatiyawı katjama:

a ¿Kunjamaskısa *Watanay* jawıraxa jıchha urınakana?

ch ¿Kunsa *Qusqu* markana p’ıqt’ırınakapa lurapxıxa?

Janiwa Pachamamaru
mayaki munañasäkiti.

¡Chiqapawa...!
Umaruxa suma
yäqañasarakikiwa.

Wak'a: Apuna, japhallaninakana utjawipa.

Waxt'a: Apunakaru, Pachamamaru misachanakampi luqtaña.

*Achikt'asiña: jilirinakata kuna lurañatakisa
mayt'asiña.*

Umaxa jakañaniwa

Umaxa suni tuqina markachirinakataki jaqjamawa. Llump'aca phaxsina puriri jalluxa yuriri asu wawjamawa, k'uchisiña apani, yapunakataki ukhamaraki uywanakatakisa suma mara yatiyawiwa. Jallu qallta phaxsita puriri jalluxa wayna tawaqjamarakiwa, q'ixu q'ixu jani ukaxa lliju llijjama jach'ata arsupxi. Achuqa phaxsita khursaru puriri jalluxa chuymani jaqjamarakixiwa, llamp'uki ukata suma uraqa ch'ach'antaraki, yapunaka walja achuqañapataki.

Jawiranakaxa wak'arakikiwa, kunatixa Pachamamaruwa wakisi. Jawiraxa wila sirkapajamawa, umaraki wilapajama, janchipata mistsuxa taqichiqaru aywitasina. Nayraqata Pachamamaruwa umañataki, yapu qarpañatakisa achikt'asiñaxa; jupaxa jani yäqasisa apnaqipana phiñasiriwa ukhamata uma wañt'ayiri, jani ukaxa jawirana jixtatayasina q'ala kuna utjirinaksa apayaspa.

Ukhamäkipana, suni jaqinakaxa umampi suma utjawina jakapxi. Umaruxa munasiña chuymampiwajakaña utjayiritapata uñjapxi, yapunakaru qarpxatasina; ukhamaraki jaqinakaru, uywanakaru uma pharjatata phajtayiritapata. Ukhamata jaqinakaxa umaru kuna waxt'anaksa luqtapxaraki, wilañchasinä, kuka laphinaka aytasinä, winumpi ch'allxatasina; jaqirusa manq'ayapkaspa ukhama, chiqanxa jakañataki jani pist'añapatakiwa.

Lurawinaka

1.

KUNXATSA AKA QILLQATA K'ATAMPI YATIYASIXA UKA JIKIÑÄNI

Aka qillqataxa kimsaru t'axqatawa uka nayraqata uñjañäni. Sapa t'aqana maya sinti wakisiri amuyuwu utji. Ukhamaxa uka amuyunaka katjañäni, ukanakampi maya sinti wakisiri amuyukwa qhiparu apsuñäni.

Mayampi sapa t'aqa qillqata ullañäni:

Umaxa suni tuqina markachirinakataki jaqjamawa. Llump'aca phaxsina puriri jalluxa yuriri asu wawjamawa, k'uchisiña apani, yapunakataki ukhamaraki uywanakatakisa suma mara yatiyawiwa. Jallu qallta phaxsita puriri jalluxa wayna tawaqjamarakiwa, q'ixu q'ixu jani ukaxa lliju llijama jach'ata arsupxi. Achuqa phaxsita khursaru puriri jalluxa chuymani jaqjamarakixiwa, llamp'uki ukata suma uraqsa ch'ach'antaraki, yapunaka walja achuqañapataki.

¿Kunxatsa aka t'aqana arsuxa?

- Llump'aca phaxsina puriri jalluxa k'uchi wawjamawa, suma mara yatiyasixa.
- Jallu qallta phaxsina puriri jalluxa wayna tawaqjamarawa jach'ata arsupxixa.
- Achuqa phaxsita khursaru puriri jalluxa chuymani jaqjamaxiwa. Suma llamp'uki ukhamarusa suma uraqsa ch'ach'antaraki.

Uka q'alpacha amuyunakata maya wakisiri amuyuki qillqma.

Jallu umaxa maya jaqjamawa.

Akiri amuyuwu sinti wakisirixa, jalluxa jaqikaspa ukanakata juk'ampi yatiyistuxa.

Mayiri t'aqa

Jichhaxa payiri t'aqa ullt'añäni ukata ch'usawjanaka phughachañäni:

¿Kunxatsa aka t'aqana arsuxa?

- Jawiranaka wak'arakikiwa Pachamamaruwa wakisixa.
- Jawiraxa Pachamamana wila sirkapajamawa, umaraki wilapajama.
- Umañataki, ukhamaraki yapu qarpañatakisa nayraqata Pachamamata achikt'asiñaxa.

Uka q'alpacha amuyunakata maya wakisiri amuyuki qillqma.

Payiri t'aqa

Jichhaxa kimsiri t'aqa ullañani ukata ch'usawjanaka phuqhachañani:

Ukhamäkipana, suni jaqinakaxa umampi suma utjawina jakapxi. Umaruxa munasiña chuymampiwa jakaña utjayiritapata uñjapxi, yapunakaru qarpxatasina, jaqiru, uywanakaru uma pharjatata phajtayiritapata. Ukhamata jaqinakaxa umaru kuna waxt'anaksa luqtapxaraki, wilañchasina, kuka laphinaka aytasina, winumpi ch'allxatasina; jaqirusa manq'ayapkaspa ukhama, chiqanxa jakañataki jani pist'añapatakiwa.

¿Kunxatsa aka t'aqana arsuxa?

Uka q'alpacha amuyunakata maya wakisiri amuyuki qillqma.

Kimsiri t'aqa

Jichhaxa sapa t'aqana sinti wakisiri amuyupa utjchituwa. Mayampi sapa pusi k'uchunakaru qillqma:

Mayiri t'aqa

Jallu umaxa maya jaqjamawa.

Payiri t'aqa

Kimsiri t'aqa

Jichhaxa, uka kimsa amuyunakata mayarukiwa tukuyañasaxa. Uka amuyuwu sinti wakisirixa.

Uka qillqataxa k'atampi yatt'ayasiwa:

Munata masinaka aka
qillqatanaka, lurawinakaxa
inaxaya chuymanakamaru
purt'awapxstama. Uka
qillqatanakampi machaqa
yatiñanaka uñt'awtanxa.

Jichhaxa,
ch'amanchasipxma,
yaqha qillqatanaka
thaqt'asipxma.
Amtapxañamawa...
periódicos, revistas,
afiches uka
qillqatanakaxa aski
yatiñanakaniwa.

Equipo responsable UMC
Tania Pacheco Valenzuela (Coordinadora del Equipo de Evaluación)
Fernando Llanos Masciotti (Subcoordinador del Equipo EIB)
Edgar Sanga Calamullo (Especialista Aimara)
Hermenegildo Espejo Apikai
Wilder Rodríguez Gonzales
Jainor Saavedra Salas
Martín Talancha De La Cruz

**Si usted tiene alguna pregunta, sugerencia o comentario
sobre este material, con mucho gusto lo atenderemos en:**

Calle Del Comercio N° 193, San Borja. Lima 41, Perú

<http://umc.minedu.gob.pe>

e-mail: medicion@minedu.gob.pe

Telf.: (01) 615-5840

